

Д. В. Фучеджи

здобувач кафедри диференціальної та експериментальної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, заступник начальника УМВС — начальник МГБ в Одеській області

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНОЇ ХАРИЗМАТИЧНОСТІ ЯК ЕМПІРИЧНА ПРОБЛЕМА

Аналіз наукових першоджерел показав наявність традиційних поглядів на проблему харизматичності, які в основному представлені в зарубіжних дослідженнях та не розкривають внутрішньої психологічної структури даного феномену. Сучасний погляд на проблему харизматичності потребує виявлення глибиннопсихологічних механізмів її становлення та можливостей розвитку на сензитивних до цього етапах особистісного розвитку. Суттєвою характеристикою виділеної нами моделі особистісної харизматичності як багаторівневої системи є певна автономія кожного з виділених рівнів та їхня підпорядкованість, що виступає важливою умовою саморегуляції даної системи.

Ключові слова: харизматичність, імідж, самоактивність, суб'єктність.

В сучасних умовах, коли починає застосовуватися принципово новий формат наукових та практичних досліджень особистості, формується підхід до неї як до самоцінності усього суспільного розвитку, особливого інтересу набуває проблема різних аспектів суб'єктності (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, В. П. Зінченко, С. Д. Максименко та ін.). При цьому необхідно відмітити, що будь-які зміни у суспільстві залишаються безуспішними та позбавленими смислу, якщо не усвідомлюється унікальність людського буття, основні особистісні орієнтири та цінності.

В сучасній психології особливого значення набуває проблема особистісної харизматичності як основи, яка дозволяє створювати особистісні внески, тобто ті особливості особистості, які виявляються в зовнішніх по відношенню до неї системах, — в інших індивідуальностях або в соціальних групах (Б. О. В'яткін, Л. Я. Дорфман, В. С. Мерлін, А. В. Петровський та ін.). Харизматичність як проблема інобуття певним чином відображена в концепціях перетворених форм М. К. Мамардашвілі; особистісних внесків і віддзеркаленої суб'єктності А. В. Петровського та В. А. Петровського; особистості та смислоутворюючої функції Д. О. Леонтьєва; екзистенціального аналізу В. Франкла; трансперсональної психології С. Грофа. Дослідження людського інобуття в руслі таких різних напрямів і традицій свідчить про актуальність проблеми існування людини в інших, ніж він сам, носіях. Вивчення цієї проблеми з різних позицій говорить про багатоплановість і багатовимірність інобуття як такого.

Харизматичність виступає найважливішим феноменом, який сприяє продовженню життя людини в справах, вчинках інших людей, у всьому

тому, що встигає залишити людина в житті. Все це показує виняткове значення особистісної харизматичності в становлення майбутніх фахівців, зокрема працівників органів внутрішніх справ. Вирішення цієї проблеми виявляється актуальним стосовно сучасного курсанства, яке є представником інтелігенції, особливої соціальної групи, яка повинна володіти основами загальнолюдської моралі. Тому феномен харизматичності перестає бути елітарним утворенням, а стає стійкою особистісною характеристикою, що виступає індикатором професійної успішності суб'єкта та може бути сформована за рахунок розвитку складових компонент її моделі.

Разом з тим психологічна суть процесу становлення особистісної харизматичності та її структурована модель у курсантів як майбутніх фахівців у правоохоронній системі залишається недостатньо дослідженою як в теоретичному, так і в практичному плані.

До основних структурних компонентів особистісної харизматичності, виділених нами на підставі теоретико-емпіричного дослідження, відносяться: адаптивність (поведінкова регуляція та нервово-психічна стійкість; комунікативний потенціал особистості; морально-етична нормативність; особистісний потенціал); вольовий самоконтроль (наполегливість, самовладання); мотивація успіху та боязнь невдач (рівень мотивації); рівень суб'єктивного контролю (загальна інтернальність, інтернальність в галузі досягнень, інтернальність в галузі невдач, інтернальність в галузі виробничих відносин, інтернальність в галузі міжособистісних відносин, інтернальність в сімейних відносинах); довільний самоконтроль (самоконтроль в емоційній сфері, самоконтроль в емоційній сфері, самоконтроль в діяльності, соціальний самоконтроль, соціальний самоконтроль).

Пропонований компонентний склад харизматичності є поєднанням особистісних та індивідних властивостей різного рівню складності і підпорядкованості та надає досить повне уявлення про можливості онто- і актуалізації даного утворення.

Емпіричне дослідження дозволило нам виділити два вектори реалізації особистісної харизматичності у вибірці досліджуваних.

Перший з них, такий, що отримав умовну назву «Операціональна харизматичність», проявляється шляхом адаптації до соціального середовища, мотиваційних і вольових зусиль. Завдяки операціональній харизматичності досліджувані активно формують особистісні внески в своєму міжособистісному оточенні, добиваючись створення позитивного образу у значущого кола осіб. Другий вектор, що отримав умовну назву «Рефлексивна харизматичність», має на увазі сприйняття індивідом своєї харизматичності, відбитої від зовнішнього середовища. Принципово новий психологічний вимір харизматичності передбачає, що суб'єкт, який володіє харизматичними рисами, повинний усвідомлювати можливі наслідки тих впливів, які він створює на інших людей. Вважаємо, що харизматична особистість повинна не тільки усвідомлювати свій «дар», але й нести за нього своєрідну психологічну відповідальність, яка повинна забезпечуватися певними особистісними гарантантами.

Факторизація феномену особистісної харизматичності дозволила нам виявити чотири основних чинники, що складають її.

Таблиця 1

Чотирифакторна косокутна структура особистісної харизматичності

Показники, що виражені у z-оцінках	Чинники			
	1	2	3	4
Поведінкова регуляція і нервово-психічна стійкість	0,852	0,021	0,086	-0,085
Комунікативний потенціал	0,721	-0,079	0,040	-0,117
Морально-етична нормативність	0,685	-0,140	-0,036	0,291
Наполегливість	0,364	0,353	0,111	-0,047
Самовладання	0,461	0,333	-0,224	0,061
Рівень мотивації	0,365	0,305	0,038	-0,036
Інтернальність в галузі досягнень	0,038	0,485	0,256	-0,003
Інтернальність в галузі невдач	0,002	-0,011	0,527	0,065
Інтернальність в галузі виробничих відносин	-0,060	0,776	-0,005	0,025
Інтернальність в галузі міжособистісних відносин	-0,007	0,718	-0,057	0,031
Інтернальність в сімейних відносинах	0,014	0,340	0,274	-0,133
Інтернальність відносно здоров'я і хвороби	0,136	-0,218	0,322	0,122
Самоконтроль в емоційній сфері	-0,022	0,140	0,117	0,960
Самоконтроль в діяльності	-0,017	0,803	0,019	0,093
Соціальний самоконтроль	-0,059	0,638	-0,244	0,107

Примітка: жирним шрифтом відмічені максимальні за модулем часні кореляції з чинником.

Перший позначається як «операціональна харизматичність». Другий чинник відображав таку властивість особистості, як «довільний контроль в галузі позитивних подій і соціального контексту», третій — «інтернальність в галузі негативних подій і соматичного здоров'я». Всі вказані чинники відображали відрефлексовану харизматичність, її різні аспекти, пов'язані з оцінкою позитивних і негативних ситуацій, в яких харизматичність знаходила свій прояв. Виділення четвертого чинника, позначеного як «афектно-регуляторний», свідчило про специфічну роль самоконтролю в емоційній сфері у формуванні особистісної харизматичності.

Психологічна структурна модель особистісної харизматичності відображає чотири основні типи, кожен з яких є достатньо однорідною групою досліджуваних, що характеризується схожими психологічними особливостями. Ієрархічний кластерний аналіз на підставі результатів дослідження за психологічними методиками дозволив побудувати модель, яка складається з 4 типів харизматичних особистостей, а саме: 1) ті, в яких формується харизматичність, інтернальні; 2) ті, в яких формується харизматичність, екстернальні; 3) яскраво харизматичні, напружені; 4) яскраво харизматичні, адаптивні.

Представники четвертого типу (яскраво харизматичні, адаптивні курсанти), що склали 37,5 % вибірки, розглядаються як індивіди, найбільш активно створюючі особистісні внески.

Як видно з рисунку 1, особистісна харизматичність виступає в першу чергу як складне системне явище.

Рис. 1. Ієрархічна модель особистісної харизматичності (на прикладі курсантів, майбутніх працівників ОВС)

Суттєвою характеристикою виділеної моделі особистісної харизматичності як багаторівневої системи є певна автономія кожного з виділених рівнів та їхня підпорядкованість, що виступає важливою умовою саморегуляції даної системи.

Залежно від специфіки взаємозв'язків, взаємозалежностей та особливостей формування цих рівнів проявляється оперативність та ефективність регуляції. Багаторівневність в першу чергу передбачає, що в психічному явищі існують закономірності загальні, які діють на всіх рівнях, та специфічні, які відносяться тільки до певного рівню.

Під час інтерпретації особистісної харизматичності важливо враховувати множинність відношень, в яких вона існує (системні якості, які існують тому, що індивід належить до певної системи). Крім того, окремі складові даної системи ієрархічно детерміновані (багатопланово та багаторівнево). Детермінація психічних явищ має не тільки каузальний зв'язок, але й зв'язок типу «умова», «фактор», «основа», «передумова», «опосередкування» тощо.

Диференціально психологічний підхід до вивчення особистісної харизматичності дозволяє нам стверджувати, що вибірка курсантів, майбутніх працівників органів внутрішніх справ умовно поділяється на дві великі групи: **яскраво харизматичні та ті, в яких харизматичність ще тільки формується**. Оскільки ми розглядаємо харизматичність як цілісну динамічну характеристику особистості, то й припускаємо, що відповідна організація навчально-виховного процесу у профільному навчальному закладі системи МВС, спеціально організована система тренінгів

та індивідуально спрямованих психологічних та психокорекційних заходів може забезпечити позитивну динаміку переходу суб'єктів з однієї групи в іншу.

В свою чергу група тих, в кого харизматичність ще тільки формується, складає дві підгрупи, а саме:

— **екстернальні**, схильні приписувати відповідальність за невдачі і негативні події іншим людям, вважати їх результатом невдачі або інших зовнішніх причин. Відповідно, у даної групи слабо виражено уявлення про себе як про індивідів, що вважають себе здатними впливати на виникнення негативних подій і контролювати їх розвиток. Подібний симптомокомплекс може суттєво знижувати формування та подальшу реалізацію їх особистісної харизматичності, яка забезпечує створення внесків як позитивної представленості однієї особистості в іншій в умовах неординарних і екстремальних ситуацій;

— **інтернальні**, яким взагалі властивий високий рівень суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями. Вони відчують власну відповідальність за всі події та за те, як складається їхнє життя та кар'єра. Більш того, курсанти з досліджуваної вибірки не тільки вважають, що більшість подій є результатом їх активності, але й можуть керувати власними діями.

Означені характеристики в тій чи іншій мірі представлені в групі суб'єктів, у яких харизматичність ще тільки формується, та дозволяють нам припустити, що в даному випадку ми можемо говорити про психологічну схильність до особистісної харизматичності.

Група **яскраво харизматичних** особистостей, в свою чергу, також поділяється на дві групи: яскраво харизматичні, напружені та яскраво харизматичні, адаптивні.

Вважаємо, що група **яскраво харизматичних, напружених** представляє вибірку потенційно невторичних харизматиків. В даному випадку завдяки особистісній харизматичності вони також суттєво впливають на оточуючих і безпосередньо, і опосередковано, але подібні впливи, які збуджують, невторизують, а інколи й фруструють оточуючих, ми не називаємо внесками (оскільки вони чутливі для реципієнта, але не завжди позитивні для нього). У самопочутті та поведінці в групі яскраво харизматичних, напружених переважають тензійні стани (виражене відчуття натягнення, напруги, загальне відчуття порушення рівноваги і готовності змінити поведінку при зустрічі з будь-яким загрозливим чинником). Не дивлячись на могутню представлену харизматичність, у представників даної групи суб'єктивно визнається сенсорна, інтелектуальна, емоційна напруга, напруга очікування, монотонії і політонії (що викликається необхідністю частого перемикання уваги) тощо.

Вихідною характеристикою представників групи адаптивних яскраво харизматичних є, як видно з назви, високі адаптивні здібності, що свідчить про достатню активність їх пристосування до умов фізичного і соціального середовища, що зачіпає всі рівні функціонування організму і особистості тощо.

В контексті проведеного дослідження особлива увага приділялася оцінюванню курсантами власної харизматичності методом самооцінювання та експертних оцінок.

У регресійний аналіз як незалежні змінні були включені показники «Особистісного потенціалу адаптації», «Вольового самоконтролю», «Загальної інтернальності» та «Загального самоконтролю».

Результати множинного регресійного аналізу відносно шкали «Суб'єктивна оцінка харизматичності» представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Суб'єктивна оцінка харизматичності

Показники	Коефіцієнти регресії		Критерій Стьюдента		Толерантність
	B	β	T	p	
Константа	0,969		0,830	0,408	
Інтернальність в галузі між-особистісних відносин	0,705	0,288	3,010	0,003	0,741
Інтернальність в галузі виробничих відносин	0,451	0,230	2,403	0,018	0,741

Для параметра «Суб'єктивна оцінка харизматичності» регресійна формула мала вигляд $Y = 0,969 + 0,705 * (\text{Інтернальність в галузі міжособистісних відносин}) + 0,451 * (\text{Інтернальність в галузі виробничих відносин})$.

Тобто чим сильніше курсанти були переконані, що їх дії є важливим чинником організації власної діяльності, а також впливають на відносини, що складаються в колективі, на своє просування, і чим сильніше були упевнені в своїх силах контролювати свої формальні і неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе пошану і симпатію, тим активніше сприймали себе як харизматичну особистість.

Для параметра «Об'єктивна оцінка харизматичності» регресійна формула мала вигляд $Y = 0,265 + 0,320 * (\text{Наполегливість}) + 0,361 * (\text{Морально-етична нормативність}) + 0,183 * (\text{Самовладання})$. Відповідно, міжособистісне оточення сприймає як харизматичніших тих курсантів, у яких розвиненіша здатність управляти власною поведінкою в різних ситуаціях, власними діями, станами і спонуканими, бути обізнаними і дотримувати прийняті в мікросередовищі норми, правила і цінності.

Результати побудови множинної регресійної моделі для оцінки рівня особистісної харизматичності показали, що визначальними для її суб'єктивної оцінки є показники, пов'язані з рефлексивною харизматичністю, що має на увазі оцінку індивідом власної здібності до створення особистісних внесків. Об'єктивну оцінку харизматичності конкретним міжособистісним оточенням визначають параметри, пов'язані з операціональною харизматичністю, що виражається як здібність до формування особистісних внесків в даному міжособистісному оточенні.

Таким чином, найбільш ефективним є заломлення проблеми харизматичності через феномени суб'єктивності особистісних внесків, представленості в інших людях, метаіндивідуальної особистісної атрибуції, які дозволяють

стверджувати, що метаіндивідуальний аспект дозволяє розглядати особистість індивіда не тільки за межами індивідуального суб'єкта, але й поза зв'язком цього суб'єкта з іншими індивідами, за межами спільної діяльності з ними. В представленому дослідженні харизматичність розглядається як стійка особистісна особливість, що являє собою складне системне, багатокомпонентне психічне явище і складає основу загальної особистісної відносності, гармонійності з собою і з оточуючими, адаптивності і стійкості відносно дії стресогенних чинників різної психічної напруги.

До основних структурних компонентів особистісної харизматичності, виділених на підставі теоретико-емпіричного дослідження, відносяться: адаптивність (поведінкова регуляція та нервово-психічна стійкість; комунікативний потенціал особистості; морально-етична нормативність; особистісний потенціал); вольовий самоконтроль (наполегливість, самовладання); мотивація успіху та боязнь невдач (рівень мотивації); рівень суб'єктивного контролю (загальна інтернальність, інтернальність в галузі досягнень, інтернальність в галузі невдач, інтернальність в галузі виробничих відносин, інтернальність в галузі міжособистісних відносин, інтернальність в сімейних відносинах); довільний самоконтроль (самоконтроль в емоційній сфері, самоконтроль в емоційній сфері, самоконтроль в діяльності, соціальний самоконтроль).

Пропонована структура харизматичності є складним поєднанням особистісних та індивідних властивостей різного рівня складності і підпорядкованості та надає досить повне уявлення про можливості онто- і актуалгенезу даного утворення і можливостей створення особистісних внесків в процесі спілкування або виконання професійного обов'язку працівниками органів внутрішніх справ.

Література

1. Бендас Т. В. Психология лидерства / Т. В. Бендас. — СПб.: Питер, 2009. — 448 с.
2. Боришевський М. Й. Екстраполяція теоретичних принципів психологічної науки у контекст практичної психології / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми практичної психології: матеріали Міжнар. конф. (Херсон, 23–24 квітня 2009 р.) / МОН, Херсонський держ. ун-т. — Херсон, 2009. — С. 113–120.
3. Платонов Ю. П. Путь к лидерству / Ю. П. Платонов. — СПб.: Речь, 2006. — 348 с.
4. Кононенко А. О. Психологічні складові індивідуального іміджу сучасного педагога: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психології» / А. О. Кононенко. — Одеса, 2003. — 23 с.
5. Мазоренко М. О. Соціально-психологічні механізми створення іміджу // Актуальні проблеми практичної психології: матеріали Міжнар. конф. (Херсон, 23–24 квітня 2009 р.) / МОН, Херсонський держ. ун-т. — Херсон, 2009. — Т. II. — С. 18–24.
6. Мэйджер Ч. Кто такой харизматический лидер / Ч. Мэйджер // Психология современного лидерства. — М.: Когито-Центр, 2007. — С. 91–98.
7. Trice H. M., Beyer J. M. Charisma and its routinization in two social movement organization. Research in organizational behavior. Greenwich, CT: JAI Press. 2000. P. 113–164.
8. Howell J. Charismatic leadership: submission or liberation BusinessQuarterly. — 1995. P. 63–69.

Д. В. Фучеджи

соискатель кафедры дифференциальной и экспериментальной психологии, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; заместитель начальника УМВД

СТРУКТУРИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНОЙ ХАРИЗМАТИЧНОСТИ КАК ЭМПИРИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Резюме

Анализ научных первоисточников показал наличие традиционных взглядов на проблему харизматичности, которые в основном представлены в зарубежных исследованиях и не раскрывают внутреннюю психологическую структуру данного феномена. Современный взгляд на проблему харизматичности требует выявления глубиннопсихологических механизмов ее становления и возможностей развития на сензитивных к этому явлению этапах личностного развития. Существенной характеристикой выделенной модели личностной харизматичности как многоуровневой системы является определенная автономия каждого из выделенных уровней и их соподчиненность, которая выступает важным условием саморегуляции данной системы.

Ключевые слова: харизматичность, имидж, самоактивность, субъектность.

D. V. Fuchedzhi

competitor of department by a differential and experimental to psychology, Odessa national university of the name of I. I. Mechnikova

STRUCTURAL OF PERSONALITY CHARISMA AS EMPIRIC PROBLEM

Summary

The analysis of scientific original sources rotined the presence of traditional looks to the problem of charisma, which, mainly, in foreignn researches, and does not expose the underlying psychological structure of this phenomenon. A modern look to the problem of charisma requires the exposure of psychological mechanisms of its becoming and possibilities of development on sensitive to this phenomenon the stages of personality development.

Key words: charisma, image, selfactivity, subject.